

Socialne reprezentacije odklonskosti med študentkami socialne pedagogike

Social representations of deviance of students of social pedagogy

Bojan Dekleva

Povzetek

*Bojan Dekleva,
dr. psih.,
Pedagoška
fakulteta v
Ljubljani,
Kardeljeva
pl. 16, 1000
Ljubljana.*

Članek prinaša izide empirične analize socialnih reprezentacij študentk socialne pedagogike o drugačnosti oz. o odklonskosti. Ugotavlja, da sta temeljni dimenziji strukturiranja študentskih predstav o odklonskosti: stopnja odklonskosti in krivda (odklonskega) posameznika. Nadaljnja analiza preverja, katerim skupinam odklonski oseb se študentke čutijo čustveno in socialno bolj ali manj blizu oz. oddaljene. Razprava obravnava pomen teh ugotovitev za nadaljnji razvoj študijskega programa socialne pedagogike ter za refleksijo stroke.

Ključne besede: socialne reprezentacije, odklonskost, socialna pedagogika, študij socialne pedagogike, študentje

Abstract

The article presents results of an empirical analysis of the social representations of deviance of the students of social pedagogy. It identifies the two basic dimensions in the structure of students' conceptions of deviance - the level of deviance and the level of guilt of the deviant individual. Further analysis assesses which groups of the deviant individuals the students view more or less favourably and to what extent they feel themselves close or distant to those groups. The study discusses the importance of its findings for further developments in the study programme of social pedagogy and for the reflections of the profession itself.

Key words: social representations, deviance, social pedagogy, study programme of social pedagogy, students

1. Uvod

Vsako stroko, tudi socialnopedagoško, v najširšem smislu besede sestavljajo strokovnjaki^p, strokovne institucije, veljavno strokovno znanje ali »know-how« (doktrine, pravila, itd.) in še kak drug element. K strokovnjakom lahko pogojno prištejemo tudi študentke, ki se za poklic šele usposablja oziroma se vanj socializirajo. Med strokovnimi institucijami zasedajo pomembno mesto kadrovske šole oziroma ustanove, kjer se strokovnjaki usposablja. Med pravili stroke imajo pomembno vlogo pisani dokumenti, med katerimi ima še poseben pomen etični kodeks. Med strokovni »software« lahko vštevamo tudi manj eksplicitna in nenapisana prepričanja, stališča in verovanja, ki so značilna za večinski del strokovnjakov.

V tem prispevku se bom ukvarjal s problematiko študija socialne pedagogike, bolj določeno, s študentkami, ki začenjajo s študijem socialne pedagogike, in še bolj določeno, z njihovim razumevanjem odklonskosti. Pri tem izhajam iz dveh (sicer empirično nepreverenih) domnev:

- da študentke 1. letnika v proces svojega poklicnega usposabljanja prinašajo specifična stališča in naravnosti, ki so relevantna za njihovo socializacijo in poklicni razvoj;

^pV tem prispevku z uporabo moškega (strokovnjak, kandidat, itd.) ali ženskega spola (npr. študentka) vedno mislim na osebe obeh spolov, torej na študentke in študente, strokovnjakinje in strokovnjake, itd.

● da pomeni odnos do odklonskosti, tako pri študentkah kakor tudi pri strokovnjakih (in javnosti) enega od ključnih elementov tega, kar sem zgoraj imenoval nenapisani del strokovnega »software«-a.

V prispevku najprej opredeljujem pojem socialnih reprezentacij. Nato pregledujem in opisujem »korenine« in današnjo usmerjenost študija socialne pedagogike. V nadaljevanju opisujem svojo domnevo, da spremenjeni pogoji vpisovanja študentk na ta študij ter naraščajoča popularnost študija vplivajo na spremembe značilnosti populacije študentk. Posebej me zanimajo njihove socialne reprezentacije odklonskosti, zato se v empiričnem delu posvečam raziskovanju leteh.

2. Socialne reprezentacije¹⁰

Socialne reprezentacije so novejši pojem v socialni psihologiji in odražajo predvsem evropsko socialnopsihološko raziskovanje. Pojem je razvil francoski avtor Moscovici, izhajajoč iz Durkheimovega pojmovanja kolektivnih reprezentacij. Pojma socialnih reprezentacij Moscovici in njegovi nasledniki niso nikoli povsem jasno opredelili, zaradi česar Jahoda (1988) meni, da gre pri tem pojmu bolj za hevristično vlogo kot pa za razlagalno orodje.

Socialne reprezentacije naj bi pomenile sisteme klasifikacij, označevanja, poimenovanj, s katerimi si ljudje organiziramo svojo vednost in razumevanje ljudi in družbe v celoti. Ob tem, ko naj bi predstavljale strukturirano celoto prepričanj, informacij in stališč ljudi o neki stvari, naj bi bile povezane tudi s sistemom vrednot in naj bi vplivale, na eni strani, na naše dožemanje in razumevanje stvarnosti, po drugi strani pa na naše vedenje. Socialne reprezentacije naj bi bile tesno povezane tudi s komunikacijo. Nastajale naj bi sploh s in prek komunikacije, dajale naj bi skupni socialni okvir za komunikacijo in naj bi bile – po mnenju nekaterih – tudi strukturirane kot medij komunikacije – jezik. So torej celota načinov, s katerimi si ljudje ustvarjajo deljeno (vzajemno, komunicirano) razumevanje stvarnosti in nas samih kot dela te stvarnosti.

V razlagi, da so te reprezentacije socialne in značilne za določeno družbo, skupino in čas v zgodovini, Moscovici sledi Durkheimovi

¹⁰Teorija socialnih reprezentacij je povzeta po Dekleva, 1998; Nastran Ule, 1992 in Nastran Ule, 1994.

predstavi reprezentacij kot kolektivnih, posamezniku v bistvu zunanje določenih s tem, da je vrojen v določeno družbo v določenem zgodovinskem času. Čeprav psihološko gledano nastajajo skozi socialno interakcijo in so torej medosebne, pa so sociološko gledano nad-individualne in v veliki meri tradicionalne. Zato jih ne moremo ugotavljati in raziskovati samo kot značilnost posameznika, temveč kot značilnosti odnosa posameznika in skupine, ki obstaja in se razvija v nekem širšem družbenem kontekstu.

Dva pomembna pojava v zvezi s socialnimi reprezentacijami sta zasidranje in popredmetenje. Zasidranje se nanaša na tezo, da novih pojavov ne moremo razumeti samih po sebi, temveč da jih spoznavamo in interpretiramo vedno v okviru nekih poznanih, obstoječih klasifikacij, kamor mora biti neznan pojav asimiliran. Klasifikacije so pri tem področje že poznanega, procese klasificiranja in reklasificiranja pa – ob tem da vključuje socialno interakcijo – implicira posameznikovo dejavnost pri razvoju svojih, individualnih reprezentacij sveta, oz. pri socialnem rekonstruiranju in rekreaciji sveta.

Proces popredmetenja oz. objektivizacije pomeni, da se abstraktne predstave opredmetijo v obliki konkretnih predstav in si pridobijo status naravnega, »objektivnega« pojava, ki postane sam po sebi razumljiv in nedvomljiv. Za proces objektivizacije je značilno oblikovanje slikovnih predstav ali tipičnih tez, s katerimi povezujemo abstraktne pojme in si jih konkretno razlagamo.

V raziskovanju socialnih reprezentacij o odklonskosti je treba torej domnevati, da obstajajo neki razmeroma stabilni, za določeno socialno skupino značilni sistemi klasifikacij pojavov, ki sestavljajo polje odklonskosti. Domnevamo tudi lahko, da to polje in te klasifikacije psihološko predstavljajo neki značilni liki (predstave, stereotipne podobe vedenj ali oseb, itd.). Nalogo raziskovanja socialnih reprezentacij o odklonskosti lahko torej razumemo kot nalogo razkrivanja načinov klasifikacij celote pojavnih oblik odklonskosti (to je npr. tipičnih odklonskih oseb) in lastnosti tipičnih predstavnikov posameznih elementov (razredov) teh klasifikacij.

3. O študijskem programu socialne pedagogike

Predpostavka tega prispevka je, da vsebina socialnih reprezentacij študentk socialne pedagogike o odklonskosti ni naključna. Domnevam, da te socialne reprezentacije – po eni strani – odražajo socialno

ozadje študentk, po drugi strani pa na to, katere srednješolke se odločajo za študij socialne pedagogike, vplivajo informacije o študiju in njegov »imidž«. Javna podoba študija pa je verjetno v zvezi z obeti in namembnostjo študija¹¹. Zato v tem poglavju opisujem korenine in značilnosti tega študija.

Slovenski univerzitetni študijski program socialne pedagogike je razmeroma mlad. Začel se je v šolskem letu 1991/1992. Program se je razvil iz štiriletnega visokošolskega študijskega programa, ki je usposabljal defektologe vzgojitelje za otroke in mladostnike z motnjami vedenja in osebnosti, ki je potekal le štiri leta, torej od leta 1987/1988 dalje. Predhodniki tega programa pa so bili različni dvoletni višji strokovni študijski programi, ki so potekali na takratni Pedagoški akademiji v Ljubljani pod različnimi imeni od leta 1963 dalje. Kontinuiteto vseh teh programov lahko najdemo v sestavi izvajalcev – pedagoških delavcev, v učnih predmetih ter v nekaki osnovni namembnosti oz. naravnosti programov. Ti so vse do začetka izvajanja univerzitetnega programa socialne pedagogike nekako izhajali iz temeljnega strokovnega pojma »MVO«¹² (motnje vedenja in osebnosti), njihov namen pa je bil usposabljanje delavcev za (predvsem institucionalno) obravnavanje otrok in mladostnikov s to oznako oz. diagnozo¹³.

Na začetku 90. let prejšnjega stoletja so člani takratnega oddelka za defektologijo MVO ter – najprej – Pedagoške akademije, potem Pedagoške fakultete, začeli z izvajanjem študijskega programa socialne pedagogike, ki so ga utemeljevali s širšo (t. i. »evropsko«) primerljivostjo in so ga želeli razvijati izhajajoč iz širše in bolj poglobljene teoretske osnove ter s katerim so poskusili širše zarisovati delovno polje novega strokovnega profila. Prejšnji osnovni pojem MVO smo začeli dopolnjevati in nadomeščati s pojmi, kot so »težave v socialni integraciji« in »osebe s posebnimi potrebami«. Prej osrednji model instituci-

¹¹ Na samo-izbor študentk seveda ne vplivajo obeti in namembnost študijskega programa kot objektivne danosti, temveč njihove zaznave teh obetov in namembnosti. Ker nimamo na voljo objektivnih podatkov o tem, kakšne so vnaprejšnje zaznave dijakinj zadnjih letnikov srednjih šol o socialni pedagogiki, lahko le predpostavljam, da so v neki bolj ali manj tesni zvezi s tem, kakršen študijski program "dejansko" je po ocenah njegovih izvajalcev, od katerih eden sem tudi sam.

¹² Eden od programov se je tudi skrajšano imenoval "defektolog MVO". Strokovnjaki, ki so te programe končali, so se neformalno imenovali "em-ve-o-jerci".

¹³ Točno in popolno sosledje vseh študijskih programov, ki so predhodili programu socialne pedagogike, ter vseh predmetov in njihovih nosilcev je zbral, primerjal in priobčil dolgoletni profesor, predstojnik oddelka in tudi dekan Pedagoške akademije Ivo Škoflek (Škoflek, v tisku).

onalnega dela, za katerega označitev je bil kar zelo ustrezen izraz »prevzgoja«, so začeli dopolnjevati in nadomeščati pojmi »preventivnega, integrativnega, razvojnega, kompenzatornega in korekcijskega« dela (Skalar in drugi, 1991). Govoriti smo začeli tudi o mnogo širšem polju socialnopedagoškega dela, ki naj bi zajemalo tudi delo z različnimi starostnimi skupinami, od predšolskih otrok (v vrtcih) do starostnikov (v domovih upokojujencev).

Resnici na ljubo, smo člani oddelka doslej večkrat o teh različnih vidikih širitve strokovnega profila samo govorili, ne da bi zmogli hkrati vedno tudi razvijati teoretično znanje, metodike in doktrine dela na teh novih področjih. V določeni meri seveda velja, da »korenine« oz. smeri kontinuitete razvoja študijskega programa ležijo v prejšnjih, na institucionalno vzgojo in prevzgojo otrok z MVO osredotočenih programih. Vendar pa se je po drugi strani zgodilo tudi dvoje drugačnih tendenc. Širitev programa na visokošolsko raven je prinesla možnosti za zaposlitev številnih novih (pedagoških in raziskovalnih) sodelavcev, ki so na oddelek in v študijski program prinesli nova znanja, nove izkušnje, nove usmerjenosti in s tem spreminjali celoten kontekst programa. Druga, najmanj toliko pomembna težnja pa je bila, da so se v zadnjem desetletju novonastali visokošolsko in univerzitetno usposobljeni strokovnjaki začeli zaposlovati in uveljavljati na mnogih novih strokovnih (pod)področjih, ki so radikalno širila tradicionalno področje zavodske vzgoje otrok in mladostnikov z MVO.

Stroka se je do 90. let prejšnjega stoletja vsaj dvakrat opazneje in odločneje vpletla v prakso in postala morda tudi v širši javnosti bolj razvidna: z eksperimentom v Logatcu v 60. letih (Vodopivec in drugi, 1974) ter s procesom prenove organizacij za usposabljanje v 80. letih (glej npr. Kobolt, 1988), torej obakrat v zvezi z zavodsko vzgojo. V 90. letih morda ni bilo tako izrazitih posamičnih posegov, ki bi hkrati vpletli tudi tolikšna materialna sredstva (kot npr. prej omenjeni proces prenove organizacij za usposabljanje), vendar pa je prišlo do opaznega razvoja na področju raziskovanja, pedagoškega dela in novih doktrin dela. V polju raziskovanja lahko omenimo: hermenevtsko razumevanje in ocenjevanje (tematska številka revije *Socialna pedagogika*, 1999/4), obravnavanje uporabe in zlorabe ilegalnih drog (Dekleva, 1998, 1999) ter problem migrantov druge generacije (o tej vsebini potekata v letu 2000 dve raziskavi); v polju pedagoškega de-

la razvoj podiplomskega magistrskega študija socialne pedagogike ter specializacije iz supervizije¹⁴; v polju doktrin in smeri praktičnega dela pa npr. gibanje preventivnega in prostovoljnega dela in doživljajske pedagogike¹⁵.

Novi pogledi na študij so odražali tudi drugačne širše trende razumevanja vzgoje in prevzgoje. Po kritiki modela »vsestransko razvite osebnosti« ter po zatonu »tretmanskega optimizma«¹⁶ in vere v resocializacijo smo začeli vedno bolj izhajati iz predstave »vzgoje kot bistveno drugotnega stanja« (Salecl, 1988) ter vizije praksa kot reflektirajočega, široko usposobljenega strokovnjaka, ki ni specialist za uporabo neke že narejene tehnologije za doseganje vnaprej določenih ciljev, temveč bolj strokovnjak za podporo posameznikom v doseganju njihovih ciljev. Ambicioznost in gotovost strokovnjakov se je s tem na nek način začela manjšati, hkrati pa je začela rasti cena strokovnega znanja ter se bolj poudarjati potrebna strokovna avtonomija praktikov. Do določene mere smo sprejeli usmeritev normalizacije, ki daje manjši poudarek strokovnemu delu znotraj trdnih okvirov zavodov, in bolj poudarja pomembnost (preventivnega in kurativnega) dela v »normalnem« okolju¹⁷.

4. O populaciji študentk socialne pedagogike

Priljubljenost študija socialne pedagogike se je v zadnjem desetletju močno povečala. Od stanja konec 80. let, ko so na višješolski študij vpisovali vse kandidate, ki so to želeli (pa še jih je bilo premalo), je prišlo do stanja, ko se na študij lahko vpiše le od 1/6 do 1/4 tistih, ki v prijavi izrazijo to željo. Približno dve tretjini v prvi letnik vpisanih študentk prihaja na ta študij s prvo željo, med preostalo tretjino pa so močno zastopane tiste, ki so kot prvo željo izrazile študij psihologije ali medicine.

Porast priljubljenosti študija socialne pedagogike je sodelavce od delka presenetil. Razlagali smo si ga s splošnimi (porast populacije 18 letnikov) in formalnimi razlogi (študij je s prehodom na štiriletni

¹⁴Nosilec specializacije iz supervizije ni oddelek za socialno pedagogiko, vendar njegovi delavci in sodelavci v veliki meri sodelujejo pri načrtovanju in izvajanju tega programa. Glej tudi Kobolt in Žorga (1999) ter dve tematski številki revije *Socialna pedagogika* (1997/3 in 2000/3).

¹⁵Glej biltene Društva za doživljajsko pedagogiko Slovenije.

¹⁶O zatonu tretmanskega optimizma piše Dekleva, 1995.

¹⁷O normalizaciji glej Dekleva, 1993.

študij in na univerzitetno raven postal bolj privlačen) pa tudi z vsebinskimi razlogi. Le-ti so se nanašali na občutek perspektivnosti novega študija, kar je bilo verjetno posledica prihoda novih pedagoških delavcev, svežih energij, zagnanosti in sploh občutka, da je prihodnost odprta, kar velikokrat spremlja novonastale skupnosti in podjetja. Študentke so kazale veliko znamenj pozitivne identifikacije s študijem in so bile – mnoge med njimi – izrazito dejavne v inovativnih projektih prostovoljnega dela (projekti Nasilje v življenju in medijih¹⁸, Psihosocialna integracija romskih otrok, Drevo življenja, Glas gojencev¹⁹). Ti projekti so nehote odigrali opazno vlogo pri promoviranju študija.

Zelo povečana selekcija študentk pa je imela za posledico spreminjanje strukture študentk na mnoge načine, od katerih nekateri niso bili načrtovani. Selekcija, ki se danes opravlja le po »točkah«, ki odražajo šolski uspeh in uspeh na maturi, pomeni, da se na študij socialne pedagogike vpisujejo vedno bolj akademsko uspešne in socializirane študentke. Spremljajoča posledica tega je, da je bil v vsakem izmed zadnjih dveh letnikov vpisan le še po en fant. S tem prihaja do še bolj izrazite feminizacije študija, kot smo jo sicer poznali v prejšnjem desetletju.

Spremenjeno strukturo študentk doživljam kot profesor, subjektivno, takole: študentke so postajale²⁰ v obdobju zadnjega desetletja veliko bolj »pismene« (za seminarske naloge pišejo lažje in več; pisni jezik /slovnica, pravopis/ je mnogo boljši); so bolj redne, »pridne«, točne, korektnе; imajo boljše študijske navade. Hkrati so tudi same manj odklonske in imajo z odklonskostjo manj osebnih izkušenj, v odnosu do profesorjev so bolj podredljive in se mnogo redkeje z njimi zapletajo v konfliktnе odnose²¹. Lastnost populacij študentk zadnjih let je – po moji subjektivni oceni – še ta, da jih razmerno veliko prihaja iz neurbanih okolij, da so aktivno verne ter mnoge

¹⁸V okviru tega projekta je nastal fanzin *Deus irae*.

¹⁹Glej Bilten združenja za socialno pedagogiko "Glas gojencev", november 1998.

²⁰Spremembe sem najbolj opazil s prvo generacijo, ki se je vpisala z matura.

²¹Pred osmimi leti sem še doživel, da me je študent na predavanjih (napol igrivo, vendar že dovolj "zares") izzival, češ, kaj bom naredil, če me bo pretepel; pred kakimi petimi leti pa me je drug agresivno verbalno napadel, češ da me bo zatožil svojemu političnemu prvaku, ker govorim "napačne" stvari. Danes se ne zgodi nič podobnega. V nasprotju s tem sem v lanskem letu doživel, da se je študentka prvega letnika opravičila svojim sošolkam za to, da bodo besedila pesmi, ki jim jo bo na seminarju zavrtela, vsebovala spolno eksplicitne, "grde", morda za koga nesprejemljive besede.

izrazito dejavne v različnih programih, ki jih organizira katoliška cerkev ali pa imajo verski ali para-verski značaj. Zdi se mi tudi, da so bila njihova življenja do vpisa na fakulteto bolj premočrtna in standardizirana, kot je to bilo pri študentkah pred desetimi leti.

Med vsemi zgoraj omenjenimi (subjektivno zaznanimi) spremembami se mi zdi potencialno najbolj problematična ta, da je študentkam prvih letnikov – po moji oceni – odklonskost bolj tuja in nerazumljiva kot včasih. Domnevam namreč, da je za delo z odklonskimi osebami lahko dobrodošla določena stopnja pozitivne naravnosti do odklonskih oseb oziroma odklonskosti kot pojava. Narava socialnopedagoškega dela je namreč velikokrat v nasprotju z zdravorumskimi pojmovanji, ki odklonskost v vsaki obliki in ne glede na njene vzroke predvsem odklanja.

Oddelek za socialno pedagogiko se je na spreminjanje strukture študentk odzval tako, da je v letih 1991 do 1994 pri njihovi selekciji uporabljal tudi t. i. sprejemni intervju. Ta je bil delno strukturiran in delno standardiziran, vendar njegovih merskih značilnosti nikoli nismo uspeli preveriti. Z intervjujem smo preverjali predvsem motivacijske in interesne značilnosti kandidatov za vpis na socialno pedagogiko, pa še dotedanje izkušnje z vzgojnimi in tem podobnimi dejavnostmi ter splošno poznavanje področja. Z maturo pa smo sprejemne intervjuje opustili.

V svetu v (socialnopedagoški) stroki stalno tečejo žive razprave o tem, koliko je za delo na tem področju pomembno znanje in teoretična usposobljenost, koliko pa praktična usposobljenost in predvsem osebnost. Pogledi na to vprašanje so zelo različni, morda pa bi lahko največ mnenj povzeli z naslednjo tezo: »za uspešno strokovno delo v sodobnem zapletenem svetu je vedno bolj pomembno znanje in teoretična podkovanost, vendar pa je za odnosno intenzivno delo z ljudmi (kar vzgojno delo vsekakor je) usodno pomembna ustrezna osebnostna naravnost in osebnostne značilnosti«. Idealna formula bi se torej glasila: najprej izbrati ustrezne osebnosti, potem pa jih dobro usposobiti. Pri izbiri pravih osebnosti pa se seveda odpirata dva problema: ali znamo to narediti ustrezno zanesljivo in veljavno, ter kako pri tem zadovoljiti (ustavno zagotovljenim) zahtevam po pravičnosti in enakih možnostih.

V slovenskem študijskem programu socialne pedagogike smo – poleg uvedbe sprejemnih intervjujev, ki pa smo jih kasneje morali

opustiti – našli odgovor na to vprašanje v razvoju enega od treh stebrov programa. To je – poleg stebra znanja in stebra treninga poklicnih spretnosti – steber »dela na sebi«, ki pomeni usmerjanje in učenje študentk o pomembnosti poslušanja in spoznavanja samega sebe ter o sistematični skrbi za svojo poklicno - osebno integracijo. Dodatno smo študentke dejavno usmerjali v projekte prostovoljnega dela, kjer so se imele priložnost osebno preizkušati in eksperimentirati z različnimi področji dela.

Tema, ki se je lotevam v tem prispevku, je pomembnost socialnih reprezentacij odklonskosti. Gre za vprašanje o tem, kako si – poenostavljeno rečeno - študentke socialne pedagogike predstavljajo odklonskost, kakšen odnos imajo do nje in kako s tem v zvezi vidijo sebe kot bodoče strokovnjakinje.

Tovrstnih študij doslej v slovenskem prostoru ni bilo. Ni bilo pa tudi dosti študij, ki bi se dotikale socialnih reprezentacij splošne populacije o odklonskosti (taka je npr. ena od diplom na oddelku za psihologijo Filozofske fakultete v Ljubljani - Brooks, 1998). Ugotoviti je treba, da se o tej temi niti v okviru strokovnih združenj doslej ni razpravljalo na način, ki bi pustil dokumentirane sledove.

5. Namen raziskovanja

Študentke rednega študijskega programa socialne pedagogike prihajajo na študij razmeroma zelo mlade (v primerjavi z nekaterimi študijskimi programi v tujini, kjer ponekod celo dajejo prednost »zrelim« oz. starejšim študentkam). Eden od pomembnejših namenov študijskega programa je, da se študentke izkustveno in teoretično približajo tematiki odklonskosti. Po izkušnjah in intuitivni oceni se v zadnjih letih v študij vključujejo študentke z vedno bolj poudarjeno »samaritansko« motivacijo (težnja po pomoči drugim kot način samouresničitve), oz. s predpostavko, da je treba odklonskim osebam »pokazati pravo pot« (ki naj bi jo sami ne poznali). Ta motivacija in predpostavka seveda sestavljata del profesije socialne pedagogike, vendar se med študijem in prakso umestita med druge elemente profesije, med katerimi so pomembni pragmatičnost, realističnost in predvsem razumevanje osebne in socialne dinamike v zvezi z odklonskostjo, ki v veliki meri pogojuje, kdo je pripravljen sprejeti pomoč in kdo sploh hoče »videti pravo pot«. Domnevam, da sta omenjena motivacija in predpostavka dva izmed elementov socialnih reprezentacij študentov o odklonskosti.

Osnovna namena raziskave sta:

- spoznavati strukturo študentskega razumevanja odklonskosti, ter
- z ugotavljanjem socialnih reprezenatcij študentk o odklonskosti spoznavati tudi njihovo motivacijo in vrednostno/poklicno usmerjenost.

6. Postopek zbiranja podatkov

Študentke prvega letnika rednega študija socialne pedagogike so imele v šolskem letu 1998/1999 nalogo, da pri predmetu »Teoretična pojmovanja težav v socialni integraciji« izdelajo seminarsko nalogo z naslovom »Življenjske zgodbe drugačnosti«. Navodilo je od njih zahtevalo, da poiščejo »drugačnega« človeka, z njim/njo vzpostavijo stik, se s to osebo pogovarjajo o njenem življenju ter to zgodbo, skupaj z opisom svojih priprav ter analizo ugotovitev, zapišejo.

Mentor (avtor tega prispevka) študentk pri iskanju »drugačnega« človeka nisem izrecno usmerjal oz. jim nisem postavil jasnih meril »drugačnosti«. Ker pa se omenjeni predmet ukvarja predvsem s pojavom odklonskosti, njenimi vzroki ter zgodovinskim sosledjem njenih razlag, je bilo implicitno jasno, da je eden od primarnih namenov seminarske naloge ukvarjati se z odklonskimi pojavi. Študentkam sem priporočil, naj bi si izbrale čim bolj »drugačno« osebo, po možnosti tako, ki je prej še niso osebno poznale. V pripravljanih razpravah so se študentke večkrat spomnile na geslo »vsi drugačni, vsi enakopravni«, večkrat pa je bilo tudi omenjeno, da je drugačnost lahko tudi pozitivna in ne samo negativna. Med šolskim letom so razprave ob seminarski nalogi peljale v smer razmišljanja o tem, da smo pravzaprav »vsi drugačni«.

Ko so vse študentke izdelale svoje seminarske naloge, sem iz njih (za namene te pilotske raziskave) vzel samo tiste dele, ki predstavljajo zapis življenjske zgodbe izbrane osebe (na pa tudi uvodnih in zaključnih delov seminarske naloge; opisa priprav in analize zgodbe). Tako sem dobili 30 zgodb, ki sem jih nato dal v ocenjevanje vsaki študentki. Ker je bilo vseh študentk v letniku 30, to pomeni, da je vsaka od študentk ocenjevala poleg svoje zgodbe še 29 drugih.

Teh 30 oseb oz. zapisov njihovih življenjskih zgodb predstavlja (v jeziku raziskovalne metodologije) eksperimentalne dražljaje, ki naj bi pri študentkah izzvali odgovore, na podlagi katerih naj bi potem spoznaval njihove socialne reprezentacije o odklonskosti. Z drugimi

besedami, menil sem, da:

- 30 oseb oz. zgodb določa dovolj raznoliko polje odklonskosti ter
- da bodo na opredeljevanje²² študentk do teh oseb pomembno vplivale njihove socialne-reprezentacije o odklonskosti

Instrument za ocenjevanje eksperimentalnih oseb – »junakov« oz. subjektov/pripovednikov življenjskih zgodb je bil sestavljen iz enega odprtega in 35 vprašanj zaprtega tipa.

Vprašanje odprtega tipa je zahtevalo, da študentke v eni do štirih besedah napišejo, v čem se jim zdi oseba, katere življenjsko zgodbo so pravkar prebrale, drugačna, oz. v čem je bistvo njene drugačnosti. S tem vprašanjem so bile študentke prisiljene drugačnost eksplisitno določiti in se ne »skriti« za splošno mnenje, da smo pač »vsi drugačni«.

Zaprta vprašanja so vsebovala različne trditve (vseh je bilo 35), ki naj bi v manjši ali večji meri veljale za ocenjevane osebe. Navodilo je od študentk zahtevalo, da za vsako od 30 oseb na petstopenjski lestvici ocenijo, koliko vsaka od 35 trditev za njih velja.

Petintrideset trditev sem (na ad hoc način) sestavil in izbral tako, da sta se po dve nanašali na izbrane - glede na določeno teorijo relevantne - značilnosti odklonskih oseb. Pri izbiri teh značilnosti sem izhajal deloma iz poznavanja nekaterih klasifikacij vedenjske motenosti (Bregant, 1987; za pregled drugih klasifikacij glej Krajncan in Škoflek, 2000), deloma iz teorije razločevanja čustvene in socialne neprilagojenosti ter razumevanja (dis)kontinuitete psihosocialne neprilagojenosti (Žorga, 1989), deloma pa iz teorije stigme (Goffman, 1991; Becker, 1991). Tako so nastale naslednje lestvice (od katerih je vsaka sestavljena iz dveh trditev, običajno ene v trdilni in drugi v nikalni obliki):

- stopnja drugačnosti (Ta oseba je precej drugačna od drugih ljudi. Ta oseba ne bo nikoli zelo podobna drugim.)
- stigma (To osebo družba ceni. To osebo ljudje obsojajo ali se je bojijo.)
- socialna konfliktnost (Ta oseba velikokrat prihaja v konflikte z drugimi ljudmi. Drugi se dobro razumejo s to osebo.)

²²Z iterazom opredeljevanje mislim na ocenjevanje teh oseb s pomočjo vprašalnika, ki je opisan v nadaljevanju.

- stopnja trpljenja (Ta oseba je v življenju imela več dobrih kot slabih izkušenj. Ta oseba verjetno v življenju trpi bolj kot pa drugi ljudje.)
- zadovoljstvo s seboj (Ta oseba je zadovoljna sama s seboj. Ta oseba je bolj nesrečna kot pa srečna.)
- stik s stvarnostjo (Ta oseba vidi svet popačeno. Ta oseba ima dober stik z resničnostjo.)
- socialni stiki (Ta oseba je osamljena. Ta oseba ima dovolj stikov z drugimi ljudmi.)
- podpora bližnjih (Na to osebo njeni bližnji niso ponosni. Ta oseba od svojih bližnjih dobi dosti podpore in sprejemanja.)
- kontinuiteta/napoved prihodnjih sprememb (Ta oseba se v življenju ne bo mogla zelo spremeniti. Razvoj te osebe se je v glavnem že dokončal.)
- smer sprememb (Možnosti za spremembo na bolje so pri tej osebi velike. Verjetno je, da se bo življenje te osebe obrnilo na slabše.)
- pripisovanje krivde (Ta oseba sama ni kriva za svoje stanje oz. način življenja. Na življenje te osebe so bolj vplivale njene odločitve kot pa zunanje okoliščine.)

Tem lestvicam sem dodal še tri, ki so se nanašale na odnos med študentkami in obravnavanimi osebami, ter dve, ki sta govorili o percepciji tipičnosti in ustreznosti te osebe za obravnavanje v okviru socialno pedagoške prakse. Zadnja (kontrolna) lestvica sprašuje po tem, ali je bilo v zgodbi dovolj informacij za oceno vseh ostalih dimenzij. Dodatne lestvice so bile:

- čustvena bližina (Ta oseba mi je precej tuja. Želela bi biti taka kot je ta oseba.)
- socialna oddaljenost (Taka oseba bi bila le težka moj/a zaupen/prijatelj/ica. Bila bi zadovoljna, če bi se moj sin/hčerka poročila s tako osebo.)
- podobnost sebi (Jaz sem tej osebi bolj podobna kot pa ne-podobna. To osebo težko razumem oz. se vanjo težko vživim.)
- upravičenost do družene pomoči (Takim osebam bi morala družba pomagati (oz. jim omogočiti strokovno pomoč). Ta oseba ne potrebuje strokovne (npr. socialno pedagoške) pomoči.)

- ustreznost za vlogo uporabnika socialno pedagoške obravnave (Pri svojem nadaljnjem delu bi želela delati s takimi ljudmi, kot je ta oseba. Delo s takimi ljudmi ne sodi v običajno delovno področje socialnih pedagogov.)
- zadostnost informacij (O tej osebi premalo vem, da bi lahko napisala dobro oceno. V seminarski je bilo dovolj podatkov o tej osebi, da si lahko ustvarim mnenje o njej.)

7. Analiza podatkov

Obema namenoma raziskave (spoznati strukturo študentskega razumevanja odklonskosti ter študentsko vrednostno/poklicno usmerjenost) sem sledil prek treh faz obdelave in analize podatkov.

V prvi fazi sem ugotavljal, kdo in kakšne so osebe, ki so jih študentke izbrale kot »drugačne«. Odgovore na odprto vprašanje vprašalnika (»V čem je bistvo drugačnosti te osebe?«) je sodelavka odprto kodirala in kategorizirala v manjše število kategorij¹.

V drugi fazi sem izdelal klasifikacijo, ki je 30 odklonskih oseb razvrstila v sedem kategorij, ki naj bi (glede na razumevanja študentk) odražale različne tipe odklonskosti. To sem naredil na osnovi metode multidimenzionalnega skaliranja, hierarhične cluster analize in analize varince. Logika klasificiranja pokaže, po kakšnih implicitnih (prikritih, latentnih) razsežnostih so študentke dojemale 30 odklonskih oseb.

V tretji fazi sem s pregledom povprečnih vrednosti odgovorov na posameznih lestvicah ter z metodo analize variance ugotavljal, s katero od teh skupin se študentke bolj identificirajo, se ji čutijo bližje in bi z njo raje poklicno delale.

8. Rezultati

Nekoliko večji delež oseb, ki so jih študentke izbrale kot »drugačne«, je bil ženskega spola, bile pa so stare večinoma od 16-55 let. Njihovega spola in starosti v nadaljnjih analizah nisem upošteval, čeprav je mogoče domnevati, da sta tudi ti dve lastnosti lahko vplivali na zaznavo in ocenjevanje teh oseb.

Vsaka od 30 študentk je za vsako od 30 izbranih oseb opredelila, v čem vidi naravo njene odklonskosti oz. »drugačnosti«. Za vsako osebo sem tako dobil 30 mnenj študentk. Te različne opredelitve je nato so-

delavka odprto kodirala in podobne kode/odgovore združevala v manjše število kategorij. Običajno sem za vsako osebo tako dobil štiri do sedem kategorij, nekaj posamičnih odgovorov pa je ostalo nekategoriziranih (oziroma smo jih dali v kategorijo »ostalo«).

Tabela 1 kaže za vsako od ocenjevanih 30 »drugačnih« oseb te kategorije. V oklepajih je ob vsaki kategoriji zapisano število študentk, ki so dale take opise drugačnosti, da sem jih uvrstil v te kategorije. V tabeli so navedene le tiste kategorije, v katere sem lahko uvrstil vsaj tri odgovore.

Tabela 1: Preglednica kategorij izjav, s katerimi so študentke opisale drugačnost obravnavanih 30 oseb (Številka v oklepaju pove, kolik odgovorov je bilo mogoče uvrstiti v to kategorijo; vključene so le tiste kategorije, ki zajemajo vsaj 3 odgovore).

Št. "drugačne" osebe:	Kategorije odgovorov na vprašanje, v čem je drugačnost te osebe:
1	Je spastik, invalidka (11) Že na zunaj je drugačna (5) Ukvarja se s slikanjem (5) Je optimistka (4)
2	Je rejverka (13) Ima rejverski stil (7)
3	Živi v svojem/drugačnem svetu (11) Prehaja v druge dimenzije (8) Je psihiatrični bolnik (6)
4	Kadi travo (12) Droga mu ni problem (4)
5	Ni drugačna (13) Je verna in skavtinja (8)
6	Je spolno zlorabljen (17) Ima hude travme (8)
7	Je umsko drugačen (8) Živi v zavodu za duševno prizadete (8) Ima težko preteklost (5)
8	Drugače (kritično) gleda na svet (10) Je glasbenik in pisec altersongov (7) Je čudaški, filozofira (3)

²²Zahvaljujem se kolegici Špeli Razpotnik, ki je opravila večino tega dela.

9	Je zakompliciran najstnik (8) Ne zdi se mi drugačen (6) Nanj so vplivala razočaranja iz preteklosti – preteklost mu je pustila negativne posledice (4)
10	Je ekstremni športnik (9) Potrebuje adrenalin (6)
11	Je posiljena ženska (15) Ima bolečo izkušnjo (5) Ima pogum in optimizem (3)
12	Je bivša/ozdravljena narkomanka/zasvojenka (15) Zmagala je v boju z drogo (6)
13	Je invalidna (18) Ima vero, upanje, odločnost, optimizem (8)
14	Živi v svojem svetu (11) Je shizofrenik (8) Je umetnica – pesnica (7)
15	Ukvarja se s spiritualnim zdravljenjem in bioenergijo (15) Ima nenavaden poklic, povezan z duhovnostjo (6) Uporablja podzavest, energijo (5)
16	Uporablja drogo (9) Je zasvojena, narkomanka (6) Kontrolira uživanje droge (4) Do droge ima nenavaden odnos (3)
17	Ubil je človeka, je morilec (11) Je (bivši) zapornik (6) Je kriminallec (6) Je problematična oseba (5)
18	Je begunec (16) Tujec je, Neslovenec (15) Ima izkušnjo vojne (3)
19	Je invalidna (12) Ima pogum, optimizem, voljo (10)
20	Ima drugačen stil, zunanji izgled (14) Je iz rokabili glasbene scene (12)
21	Rejva (11) Uporablja droge (7) (Kontrolirano) eksperimentira z drogo (5) Ima težko otroštvo (3)

22	Povezana z vero, krščanstvom, je otrok luči (9) Ni drugačna (4) Ima drugačen pogled na krščanstvo (4), Razširja vero (4)
23	Ima rokabili stil (10) Pripada glasbeni sceni (8) Ima drugačen zunanji izgled (6)
24	Je invalidna, bolna, je ovirana v gibanju (17) Ima voljo, moč, optimizem (5)
25	Je (o)zdravljena odvisnica (20) uporablja(la) droge (4)
26	Je optimistična, pozitivno usmerjena (10) Je verna (6) Ni drugačna (6) Ima drugačen pogled na življenje, predstavlja »pozitivno drugačnost« (3)
27	Je nenavađen, drugačen, fanatik (9) Eksperimentira z drogami (5) Eksperimentira z verami (4) Ukvarja se z duhovnostjo, vero (4)
28	Je verna, skavtinja (10) Ni drugačna oz. je pozitivno drugačna (8)
29	Imela je težko otroštvo, veliko pretrpela (15) Bila je zlorabljen(a) (4)
30	Je kriminallec, prestopnik (10) Bil je v zavodu, zaporu (6) Nasprotuje družbi (5)

V drugi fazi analize sem želel raziskati strukturo latentnega prostora študentskega dožemanja odklonskosti oz. »drugačnosti«. V ta namen sem izvedel multidimenzionalno skaliranje vseh 30 oseb. Izhodišče multidimenzionalnega skaliranja so bili povprečni odgovori vseh ocenjevalcev na vsako od 22 ocenjevalnih vprašanj, ki so spraševala po domnevnih značilnostih oseb²⁴.

Pregledal sem dvo-, tri- in štiridimenzionalne rešitve ter ugotovil, da je dvodimenzionalna rešitev najboljše interpretabilna. Tabela 2 ka-

²⁴To so bila vprašanja št. 17, 20, 29, 32, 25, 1, 18, 26, 21, 14, 13, 4, 16, 5, 9, 23, 24, 6, 7, 34, 22 in 10 (primerjaj opis instrumenta v poglavju o postopku zbiranja podatkov ter tabela 4).

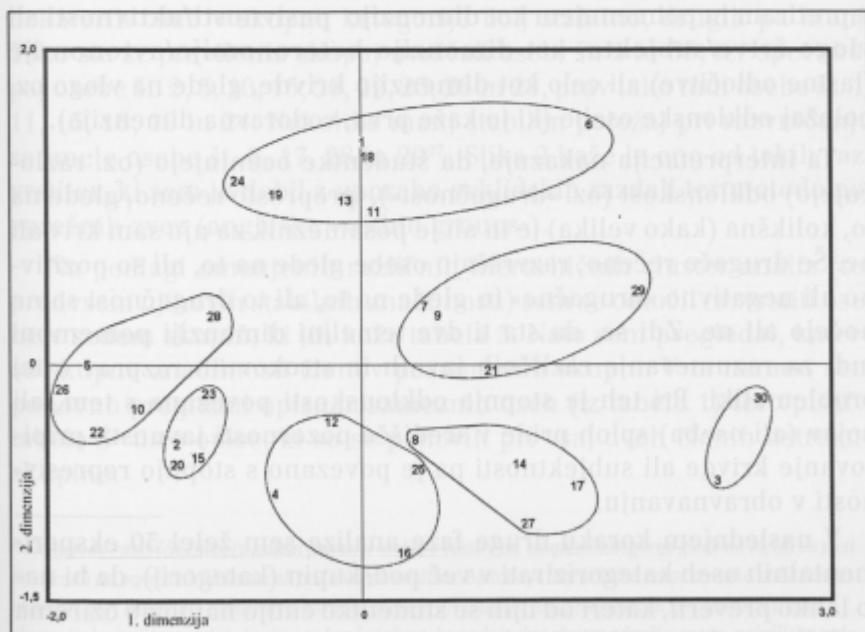
že številčno izražene rezultate dvodimenzionalne rešitve multidimenzionalnega skaliranja, slika 1 pa iste rezultate na grafičen način. Na sliki 1 večja ali manjša bližina dveh ocenjevanih pomeni, da so študentke v povprečju ti dve osebi na 34 lestvicah ocenjevale kot bolj različni ali bolj podobni²⁵. Vidimo lahko, da sta bili kot najbolj različni ocenjeni osebi št. 30 in 26 (ker se na sliki nahajata najbolj daleč naražen), medtem ko so bili pari oseb št. 2 in 20, ali št. 7 in 9, ali št. 1 in 18 ocenjeni razmeroma zelo podobno.

Tabela 2: Številčno izraženi rezultati dvodimenzionalne rešitve multidimenzionalnega skaliranja (evklidske razdalje).

Oseba št.:	Položaj osebe na 1. dimenziji:	Položaj osebe na 2. dimenziji:
1	0,0099	1,4082
2	-1,1922	-0,5669
3	2,2902	-0,7255
4	-0,5529	-0,8100
5	-1,7736	0,0116
6	1,5137	1,5398
7	0,4183	0,5812
8	0,3342	-0,4809
9	0,5054	0,3263
10	-1,4342	-0,2983
11	0,0813	0,9580
12	-,1942	-0,3565
13	-,0751	1,0559
14	1,0052	-0,6224
15	-1,0715	-0,6287
16	0,2570	-1,2006
17	1,4113	-0,7677
18	0,0628	1,3103

²⁵ Metoda multidimenzionalnega skaliranja izdelava tako prostorsko razporeditev oseb, da večja bližina med dvema osebam pomeni, da so bile njune povprečne ocene na vseh uporabljenih lestvicah zelo blizu, večja razdalja pa pomeni, da sta bili osebi v povprečju na vseh lestvicah ocenjeni zelo različno. Kot merilo razdalj med osebami so bile uporabljene evklidske razdalje.

19	-0,5250	1,0836
20	-1,1898	-0,6402
21	0,8073	-0,0549
22	-1,7072	-0,4380
23	-0,9715	-0,1848
24	-0,8144	1,1922
25	0,3291	-0,6607
26	-1,9459	-0,1435
27	1,0493	-1,0211
28	-0,9541	0,5073
29	1,7421	0,4580
30	2,5645	-0,4518

Slika 1: Prostorska razporeditev 30 oseb v dvodimenzionalnem prostoru (dvodimenzionalna rešitev multidimenzionalnega skaliranja). Opomba: kroge in elipse, ki združujejo več oseb, sem dodal sam na podlagi rezultatov hierarhične cluster analize, ki je opisana v nadaljnjem besedilu.

Pri interpretaciji obeh dimenzij si lahko pomagamo s podatki o naravi ocenjevanih oseb (tabela 1), z občim znanjem oziroma s predpostavkami t. i. »zdravega razuma«. Prvo, vodoravno dimenzijo, na eni skrajnosti (na sliki 1 na levi strani) določajo osebe št. 5 (»ni drugačna, je verna in skavtinja«), št. 26 (»optimistična, verna, pozitivno drugačna«) in št. 22 (»verna«), na drugi skrajnosti (na sliki 1 na desni strani) pa osebi št. 30 (»kriminalec, zapornik«) in št. 3 (»psihiatrični bolnik«). Dimenzijo v skladu z vsebino teh skrajnih točk interpretiram in poimenujem kot **dimenzijo konvencionalnosti/odklonskosti** ali kot **dimenzijo pozitivne/negativne odklonskosti** (drugačnosti).

Drugo, navpično dimenzijo, na eni skrajnosti (na sliki 1 na zgornji strani) določajo osebe št. 6 (»spolno zlorabljenka«), št. 18 (»begunec«) in št. 1 (»spastik, invalid«), na drugi (na sliki 1 na spodnji strani) pa osebe št. 16 (»uporablja in kontrolira uživanje droge«), št. 27 (»je nenavaden, fanatik, eksperimentira z drogami in verami«) in št. 4 (»droga mu ni problem«). Dimenzijo v skladu z vsebino teh ekstremnih točk ter tudi vseh ostalih (malo manj ekstremnih) točk interpretiram in poimenujem kot **dimenzijo pasivnosti/aktivnosti** ali **vloge žrtve/subjekta**, kot **dimenzijo heteronomije/avtonomije** (lastne odločitve) ali celo kot **dimenzijo krivde**, glede na vlogo oz. položaj odklonske osebe (ki jo kaže prva, vodoravna dimenzija).

Ta interpretacija nakazuje, da študentke ocenjujejo (oz. razločujejo) odklonskost (oz. »drugačnost«), preprosto rečeno, glede na to, kolikšna (kako velika) je in ali je posameznik za njo sam kriv ali ne. Še drugače rečeno, razvrščajo osebe glede na to, ali so pozitivno ali negativno »drugačne« in glede na to, ali to drugačnost same hočejo ali ne. Zdi se, da sta ti dve temeljni dimenziji pomembni tudi za razumevanje različnih javnih in strokovnih razprav o tej problematiki. Pri teh je stopnja odklonskosti povezana s tem, ali pojav (ali oseba) sploh pride v središče pozornosti javnosti, pripisovanje krivde ali subjektivnosti pa je povezano s stopnjo represivnosti v obravnavanju.

V naslednjem koraku druge faze analize sem želel 30 eksperimentalnih oseb kategorizirati v več podskupin (kategorij), da bi nato lahko preveril, kateri od njih se študentke čutijo najbližje oziroma se dojemajo kot najbolj podobne. Kategorizacijo oseb bi lahko izvedel na intuitiven oz. ad hoc način samo na podlagi slike 1, tako da bi pač osebe, ki se na sliki nahajajo blizu, dal v isto kategorijo. Tako bi lahko npr. brez dosti razmišljanja dal v eno kategorijo osebe št. 1,

11, 15, 18, 19 in 24, ter v drugo kategorijo osebe št. 2, 15 in 20. Pri nekaterih osebah pa bi bila kategorizacija samo na podlagi tabele 1 tvegana oz. precej poljubna. Nekatero od oseb bi lahko uvrstil v različne kategorije. Osebo št. 6 bi tako lahko pridružili prej omenjeni prvi kategoriji (skupaj z osebami št. 1, 11, 15, 18, 19 in 24), ali pa neki novi kategoriji skupaj z osebo št. 29, ali pa bi jo morda celo obdržal v posebni kategoriji, v kateri bi bila samo oseba št. 6. Osebo št. 28 bi tako lahko uvrstil v neko kategorijo skupaj z osebo 23, potem pa ne bi bilo čisto jasno, ali naj ju pridružim osebam št. 10 in 22 ali 2, 15 in 20.

Da bi se izognil povsem subjektivnim merilom razvrščanja, sem si pomagal z metodo hierarhične cluster analize, katere namen je prav razvrščanje enot v skupine glede na njihovo podobnost in različnost. Z uporabo več metod hierarhične cluster analize²⁶ (ob upoštevanju navadne ali kvadirane evklidske razdalje ter različnih meril za oblikovanje clustrov) sem prišel do precej podobnih, vendar deloma tudi različnih kategorizacij. Izkazalo se je, da je uvrščanje nekaterih oseb v skupne kategorije bolj stabilno, drugih pa manj. Tako sta se praviloma skupaj uvrščali osebi št. 3 in 30, ter spet skupaj osebe št. 2, 5, 10, 15, 20, 22, 23, 26 in 28, prav tako tudi osebe št. 1, 11, 15, 18, 19 in 24. Nekoliko manj stabilen položaj pri razvrščanju so imele osebe št. 6, 17, 28 in 29²⁷. Slika 2 kaže le eno od takih razvrstitev, ki sem jo dobil z uporabo evklidskih razdalj ter metodo povprečnih zvez (angleško »within groups«).

Na podlagi omenjenih različnih hierarhičnih cluster analiz (ter predvsem njihovih stabilnih značilnosti) sem se odločil razvrstiti osebe v sedem skupin, ki jih kaže tabela 3. Nato sem pregledal, katere so skupne značilnosti članov posameznih skupin. V ta namen sem ponovno pregledal opise posameznih oseb (iz tabele 1) ter vpisal v tabelo 5 tiste opise, ki so se ponovili pri vsaj dveh članih ustrezne skupine.

²⁶ Ta metoda razvršča enote (v našem primeru osebe) v clustre oz. skupine/kategorije glede na to, ali so so si po ocenah na ocenjevalnih lestvicah podobne ali različne. Metoda je hierarhična zato, ker tako oblikovane clustre (s pari enot) nato obravnava kot nove enote in jih skupaj z drugimi enotami spet vrašča v nove clustre (tokrat višjega reda). Analiza se konča takrat, ko zadnja dva clustra združi v enega, najvišjega reda.

²⁷ Oseba št. 6. se včasih povezuje z osebami št. 1, 11, 13, 18, 19 in 24, včasih pa z 7, 9, 21 in 29. Oseba št. 17 se včasih povezuje z osebama št. 3 in 30. Različne rešitve cluster analize in multidimenzionalnega skaliranja so pač posledica tega, da poskušamo večdimenzionalni manifestni strukturi poiskati latentne dimenzije, pri čemer nujno izgubimo del informacij.

Oseba	10	-+--+				
Oseba	22	+ +--+				
Oseba	26	---+ +-----+				
Oseba	5	-----+	I			
			I			
Oseba	2	---+++	++			
Oseba	20	---+ +-+	I I			
Oseba	23	-----+ +--+ +-----+				
Oseba	15	-----+	I	I		
			I	I		
Oseba	28	-----+		+-----+		
				I		I
Oseba	12	-----+-----+	I			I
Oseba	25	-----+ +-----+				I
Oseba	4	-----+-----+				I
Oseba	16	-----+		+-----+		
						I
	11	-----+--+				I
Oseba	13	-----+ +-----+				I
Oseba	18	-----+ +-----+				I
Oseba	19	-----+ +-----+				I
Oseba	1	-----+-----+				I
Oseba	24	-----+				I----
						I
Oseba	3	-----+-----+				I
Oseba	30	-----+				I
						I
Oseba	14	-----+-----+				I
Oseba	27	-----+ +--+				I
Oseba	8	-----+ +-----+				+-----+
Oseba	17	-----+	I	I		I
			I	I		I
Oseba	7	-----+--+		+-----+		I
Oseba	21	-----+ +-----+	I	I	I	
Oseba	9	-----+ +--+ +--+				
Oseba	29	-----+ +--+ +--+				
Oseba	6	-----+				

Slika 2: Razvrstitev 30 »drugačnih« oseb po metodi hierarhične cluster analize (upoštevajo se evklidske razdalje ter metoda izračunavanja razdalj med clustri »within groups«. Opomba: presledki med posameznimi skupinami oseb so naknadno dodani zaradi boljše preglednosti drevesnega debla).

Tabela 3: Razvrstitev 30 oseb v sedem kategorij in njihove značilnosti.

Skupina št.:	Osebe št.:	Skupne lastnosti članov kategorije:
1	5, 10, 22, 26, 28	Verni (4x), nedrugačni (4x), pozitivno drugačni (2x), skavti (2x)
2	2, 15, 20, 23	(Sub)kulturno drugačni (4x)
3	1, 6, 11, 13, 18, 19, 24	Optimistični (5x), invalidi (4x), spolno zlorabljeni (2x)
4	4, 12, 16, 25	Uporaba droge (4x)
5	7, 9, 21, 29	Težko otroštvo (4x)
6	8, 14, 17, 27	Drugačnost/kritičnost (5x), aktivno piše (2x)
7	3, 30	Ni skupnih opredelitev

Na podlagi tabele 3 sem poskusil oblikovati še bolj ekonomične opise skupin. Za PRVO skupino je izrazito značilna vernost oz. dejavna življenjska usmerjenost, ki se izrazito povezuje, utemljuje in vrednoti v zvezi z njihovo vernostjo. To skupino poimenujem skupino VERNIH.

Za pripadnike DRUGE skupine je značilna subkulturna pripadnost, v treh primerih v zvezi z mladinsko glasbeno subkulturo, v enem pa z new age-evsko usmerjenostjo. To skupino poimenujem skupina SUBKULTURNIH. Člani teh dveh skupin so si po rezultatih hierarhične cluster analize in tudi multidimenzionalnega skaliranja razmeroma podobni.

Člani TRETJE skupine so razmeroma dobro (raz)ločeni od članov vseh drugih skupin (z izjemo osebe št. 6). Sestavljajo jo invalidi, spolno zlorabljene osebe in begunec. Skupno vsem je, da so v neprijetnem položaju in da so drugačni/odklonski ne po svoji krivdi. Poimenujem jih ŽRTVE.

Članom ČETRTE skupine je skupna uporaba drog. Pri tem sta dva člana skupine »spopadla« z drogo in jo »premagala«, dva pa uporabo droge »kontrolirata«. Skupino poimenujem DROGERAŠI²⁸.

²⁸ Za tak izraz, ki je slengovski in ni knjižno slovenski, sem se odločil zato, ker člani te skupine niso samo – med drugim – uporabniki drog, temveč je bil (vsaj za študentke, ki so z njimi govorili) njihov odnos do droge odločilen.

Pri članih PETE skupine zasledimo poudarjanje težkega otroštva (torej nekaj, za kar niso sami krivi), razočaranj, trpljenja, uporabe drog. Za razliko od članov tretje skupine pa je videti, da to, kar jih dela drugačne, ni nekaj, kar bi se jim že na telesu videlo (npr. invalidnost), ali kar bi bilo njihovem telesu storjeno (npr. posilstvo), temveč to, kar oni pravzaprav sami počnejo oz. kakršni so »notranje« (osebnostne naravnosti). So vedenjsko odstopajoči, vendar ne na prav konflikten način. Gre torej za vedenjsko drugačnost, in to ne zaradi vedenja, ki bi nastalo zato, ker se zaradi fizičnih razlogov ne bi mogli drugače vesti. Tudi pri enem članu, ki je »umsko drugačen«, je njegova drugačnost v tem, da je po svojem vedenju na specifičen način aktivno drugačen (kar se sicer ne vidi iz podatkov v tem prispevku). Zaradi svojega vedenja (ki ga pravzaprav sami »delajo« in se jim ni samo »zgodilo«) prispevajo k svoji drugačnosti, jo »delajo«. Vendar pa imajo za to »opravičilo« v težkem otroštvu. To skupino poimenujem ODKLONSKI Z OPRAVIČILOM.

Za člane ŠESTE skupine je značilno, da izražajo svojo drugačnost tako, da so do okolice aktivno kritični. Vsaj dva člana (tretji pa deloma tudi) poudarjata svoja razmišljanja o svetu in njegovi prihodnosti ter sta aktivna pri izražanju svojih zaključkov (pišeta pesmi in druge tekste). Posamezniki so nenavadni, fanatiki, kritični. Vsaj pri dveh se omenja tudi duševna bolezen. Eden je umoril človeka. Poimenujem jih AKTIVNO ODKLONSKI.

Članstvo SEDME skupine sestavljata dva člana, osebi št. 3 in 30 (njima pa se po rezultatih nekaterih hierarhičnih cluster analiz večkrat pridruži še oseba št. 17, ki smo jo sicer uvrstili v šesto skupino). Gre za »kriminalca« in za »psihiatričnega bolnika«, ki »živi v svojem svetu«. Glede na podrobnosti iz njunih zgodb sem sklepal na njuno najbolj ekstremno drugačnost oz. odklonskost, pri čemer sem domneval, da je bodisi njuno vedenje najbolj vredno obsojanja ali pa sta v očeh ocenjevalcev najbolj tuji in nerazumljivi. Poimenujem ju za skupino ODTRGANIH, pri čemer mislim predvsem na veliko stopnjo njune domnevne odtujenosti od konvencionalnega sveta, ne pa morda na to, da bi bila v procesu »trganja« le pasivni žrtvi. Njun položaj na dvodimenzionalnem polju (glej sliko 1) namreč kaže, da jima ocenjevalci pripisujejo precejšnjo stopnjo lastne aktivnosti (ali krivde) pri svoji odklonskosti.

Ustreznost moje interpretacije dvodimenzionalne porazdelitve (slika 1) ter razvrstitve oseb v sedem kategorij in njihovega poime-

novanja sem dodatno preverjal z analizami varianc, ki kažejo statistično pomembnost in smer razlik med sedmimi skupinami po posameznih postavkah vprašalnika. Tabela 4 kaže rezultate analiz variance za tistih 22 vprašanj oz. postavk vprašalnika, ki so od študentk zahtevali, da ocenijo različne lastnosti 30 »drugačnih« oseb.

V tabeli 4 je vidno, da se študentsko ocenjevanje sedmih skupin statistično pomembno razlikuje prav pri vseh postavkah, razen pri zadnjih dveh (št. 12 in 35), ki sta pravzaprav imeli kontrolno vlogo. Statistično nepomembne razlike pri teh dveh postavkah pomenijo, da ni mogoče sklepati, da bi študentke imele o članih enih skupin več in boljše informacije kot o članih drugih skupin, kar bi lahko npr. vplivalo na različno ocenjevanje teh skupin.

Pri približno eni tretjini postavk (št. 17, 20, 29, 32, 25, 1 in 34) se sedem skupin po svojih povprečnih ocenah dosledno razvršča po enakem zaporedju (od skupine št. 1 do skupine št. 7), pri čemer z naraščanjem številke skupine hkrati narašča ocena stopnje drugačnosti, stigme, socialne konfliktnosti in negativne prognoze. Glede na te značilnosti en konec kontinuuma predstavljajo *verni* (skupina št. 1), drug konec pa *odtrgani* (skupina št. 7).

Tabela 4: Povprečne ocene, s katerimi so študentke ocenile značilnosti oseb iz sedmih skupin drugačnih oseb na različnih lestvicah (ocena 1 pomeni »sploh se ne strinjam«, ocena 5 pa »popolnoma se strinjam«).

Zap. št.	Skupina/kategorija ocenjevanih oseb: Vsebina lestvice in pripadajoče trditve v vprašalniku:	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	stat. pom.	Korel. koef.
	STOPNJA DRUGAČNOSTI									
17	Ta oseba je precej drugačna od drugih ljudi.	2,1	2,7	3,0	3,1	3,2	3,6	4,6	0,000	.908
20	Ta oseba ne bo nikoli zelo podobna drugim.	1,9	2,1	2,6	2,5	2,8	3,2	4,0	0,000	
	STIGMA									
29	To osebo družba ceni.	4,0	3,2	3,0	1,9	2,5	1,9	1,5	0,000	-.954
32	To osebo ljudje obsojajo ali se je bojijo.	1,7	2,3	2,5	3,9	3,2	3,5	4,8	0,000	

	SOCIALNA KONFLIKTNOST											
25	Ta oseba velikokrat prihaja v konflikte z drugimi ljudmi.											-884
1	Drugi se dobro razumejo s to osebo.											
	TRPLJENJE											
18	Ta oseba je v življenju imela več dobrih kot slabih izkušenj.											-944
26	Ta oseba verjetno v življenju trpi bolj kot pa drugi ljudje.											
	ZADOVOLJSTVO S SEBOJ											
21	Ta oseba je zadovoljna sama s seboj.											-874
14	Ta oseba je bolj nesrečna kot pa srečna.											
	STIK S STVARNOSTJO											
15	Ta oseba vidi svet popačeno.											-948
4	Ta oseba ima dober stik z resničnostjo.											
	SOCIALNI STIKI											
16	Ta oseba je osamljena.											-879
5	Ta oseba ima dovolj stikov z drugimi ljudmi.											
	PODPORA BLIŽNJIH											
9	Na to osebo njeni bližnji miso ponosni.											-914
25	Ta oseba od svojih bližnjih dobi dosti podpore in sprejemanja.											
	KONTINUITETA/NAPOVED PRIHODNIH SPREMEMB											
24	Ta oseba se v življenju ne bo mogla zelo spremeniti.											-465
6	Razvoj te osebe se je v glavnem že dokončal.											

	SMER SPREMEMB												
7	Možnosti za spremembo na bolje so pri tej osebi velike.	5,5	5,5	5,6	5,5	5,5	2,9	2,5	0,009	-,717			
54	Verjetno je, da se bo življenje te osebe obrnilo na slabše.	1,6	1,6	1,9	2,2	2,5	2,5	5,5	0,000				
	PRIPISOVANJE KRIVDE												
22	Ta oseba sama ni kriva za svoje stanje oz. način življenja.	2,5	1,6	4,4	1,6	5,5	2,0	5,5	0,000	-,958			
10	Na življenje te osebe so bolj vplivale njene odločitve kot pa zunanje okoliščine.	5,7	4,1	1,5	4,1	2,1	5,7	2,6	0,000				
	ZADOSTNOST INFORMACIJ												
12	O tej osebi premalo vem, da bi lahko napisala dobro oceno.	2,9	5,5	2,5	2,5	5,2	5,9	2,9	0,112	-,925			
33	V seminarski je bilo dovolj podatkov o tej osebi, da si lahko ustvarim mnenje o njej.	5,4	5,0	5,8	5,9	5,1	2,6	5,7	0,005				

Pri drugi tretjini postavk (št. 18, 26, 14, 13, 4, 22 in 10) sicer tudi včasih obstaja značilna razlika med skupino *vernih* in *odtrganih*, vendar se kot mnogo pomembnejša kaže razlika med skupino *žrtev* (in včasih še *odklonskih z opravičilom*) ter vsemi ostalimi. Zaradi te značilnosti domnevam, da so značilnosti, ki jih odražajo te postavke, tiste, ki določajo drugo temeljno dimenzijo (na sliki 1 navpično) klasificiranja drugačnih oseb. Po teh postavkah so (predvsem) *žrtve* tiste, ki za razliko od vseh ostalih bolj trpijo in so bolj nesrečne, so s seboj manj zadovoljne, imajo dober stik s stvarnostjo, predvsem pa niso same krive za svoje stanje oz. njihovo stanje ni plod njihovih odločitev.

Kot zanimivo in (glede na usmerjenost socialnopedagoške stroke) dobrodošlo lahko omenim, da študentke ocenjujejo možnosti vseh sedmih skupin oseb za bodoče spreminjanje in nadaljnji razvoj razmero-

ma pozitivno oz. optimistično. Prav tako v splošnem tudi niso pesimistične, kar se tiče smeri razvoja odklonskih oseb.

V tretji fazi analize sem se posvetil vprašanju, kateri od omenjenih sedmih skupin se študentke čutijo najbližje, s katerimi se identificirajo in kakšen je njihov odnos do posameznih skupin odklonskih oseb glede na bodoči poklic socialnega pedagoga. Odgovore na ta vprašanja nam nudi tabela 5.

Odgovori na relevantnih postavkah kažejo, da se študentke čutijo najbližje (vprašanja o »tujosti« in o tem, ali bi želeli biti taki, kot je ta oseba) *vernim* in *žrtvam*, najbolj daleč *odtrganim* in *aktivno odklonskim*, medtem ko doživljajo svojo bližino/oddaljenost s skupinami *drogerašev*, *subkulturnih* in *odklonskih z opravičilom* kot srednje veliko. Povsem enako razvrstitev povprečnih odgovorov po skupinah dobimo, če pogledamo še preostale tovrstne postavke. Tako bi bile študentke najlažje prijateljice, najbolj razumejo, se čutijo najbolj podobne, in bi se najlažje strinjale s tem, da bi se njihov otrok poročil z *vernim* ali *žrtvijo*, najmanj pa z *odtrganim* ali *aktivno odklonskim*.

Pri sklopu treh vprašanj o potrebi po pomoči, družbeni utemeljenosti in praksi strokovne pomoči študentke odgovarjajo, da bi družba morala pomagati, oz. da bi najbolj rabili pomoč *odtrgani* in *žrtve*, manj *drogeraši*, *odklonski z opravičilom* in *aktivno odklonski*, skoraj nič pa *subkulturni* in *verni*. Menijo, da na področju socialne pedagogike najbolj delamo z *drogeraši* in *odtrganimi*, manj pa z *žrtvami*, *odklonskimi z opravičilom* in *aktivno odklonskimi*. Kljub temu pa bi študentke same najraje delale (po vrsti) z *žrtvami*, *odklonskimi z opravičilom*, v enaki (vendar manjši) meri z *drogeraši* in *odtrganimi*, ter najmanj z *aktivno odklonskimi* (pri čemer izpuščamo kategoriji *vernih* in *subkulturnih*, ki dosegajo povprečne rezultate pod srednjo vrednostjo 3,0). Zdi se, da je v izbiri populacije, s katero bi študentke želele delati, pomembna stopnja krivde teh oseb oz. njihove lastne aktivnosti pri vzdrževanju svojega odklonskega položaja. Študentke bi raje delale z manj krivimi (a trpečimi) kot z bolj krivimi in odklonskimi. Verjetno je tako dajanje prednosti skladno s pogledom javnega mnenja, čeprav prav tako verjetno spregleduje prednosti, ki bi jih postavila stroka.

Tabela 5: Povprečne ocene, s katerimi so študentke ocenile svoj odnos do oseb iz sedmih skupin drugačnih oseb na različnih lestvicah (ocena 1 pomeni »sploh se ne strinjam«, ocena 5 pa »popolnoma se strinjam«).

Zap. št.	Skupina/kategorija ocenjevanih oseb: Vsebina lestvice in pripadajoče trditve v vprašalniku:	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	Stat. pom.	Korel. koef.
19	ČUSTVENA BLIŽINA Ta oseba mi je precej tuja.	2,0	2,7	2,5	2,7	3,1	3,7	4,0	0,000	-,725
50	Želela bi biti taka, kot je ta oseba. SOCIALNA ODDALJENOST	2,9	2,5	2,5	1,7	2,0	1,5	1,5	0,000	
27	Taka oseba bi bila le težka moj/a zaupen/na prijatelj/ica.	1,4	1,7	1,2	2,1	2,1	2,8	3,6	0,000	-,875
8	Bila bi zadovoljna, če bi se moj sin/hčerka poročil(a) s tako osebo. PODOBNOST SEBI	3,6	3,4	3,5	2,4	2,5	2,0	1,6	0,000	
2	Jaz sem tej osebi bolj podobna kot pa ne-podobna.	3,0	2,0	2,1	1,6	1,8	1,4	1,5	0,000	-,705
51	To osebo težko razumem oz. se vanjo težko uživim. DRUŽBENA UPRAVIČENOST DO POMOČI	1,9	2,3	1,9	2,5	2,6	3,2	3,6	0,000	
28	Takim osebam bi morala družba pomagati (oz. jim omogočiti strokovno pomoč).	1,4	1,4	4,4	4,1	3,9	3,4	4,4	0,000	-,976

15	Ta oseba ne potrebuje strokovne (npr. socialnopedagoške) pomoči.	4,7	4,5	2,0	2,1	2,1	2,5	1,8	0,000	
	USTREZNOST ZA VLOGO UPORABNIKA SOCIALNO PEDAGOŠKE OBRAVNAVE									
11	Pri svojem bodočem delu bi želela delati s takimi ljudmi, kot je ta oseba.	2,6	2,6	4,0	5,7	5,9	2,9	5,7	0,000	-,840
5	Delo s takimi ljudmi ne sodi v običajno delovno področje socialnih pedagogov.	4,4	4,2	1,9	1,6	1,9	2,5	1,8	0,000	

9. Razprava

Rezultate in ugotovitve raziskave, o kateri poročam v tem prispevku, je treba jemati predvsem kot pilotske. Prvič zato, ker sem uporabil nestandardiziran instrumentarij in zanj nimamo na voljo rezultatov drugih skupin, bodisi drugih generacij študentk socialne pedagogike bodisi študentk drugih študijev ali sploh drugih starostnih skupin. Rezultati so zgolj pilotski tudi zaradi majhnega števila v preučevanje zajetih študentk. Rezultati študije imajo torej v največji meri pomen za generiranje novih hipotez, ki bi jih bilo treba naprej preučevati bolj poglobljeno.

Prva ugotovitev je, da latentni prostor študentskega dožemanja odklonskosti (izraz bomo v nadaljevanju uporabljali namesto izraza drugačnost) strukturirata dve dimenziji. Poimenoval sem ju dimenzija (stopnje) odklonskosti ter dimenzija krivde. Prva dimenzija ima razločen vrednostni/moralni naboj in domnevno določa, ali je mogoče osebo oceniti kot dobro ali slabo. Druga dimenzija določa, ali je oseba za svoje (odklonsko) stanje kriva (oz. odgovorna) sama ali ne.

Ker nimamo na voljo ustreznih primerjalnih študij, lahko hipotetično predpostavljamo, da podobna dwo-dimenzionalna struktura ureja tudi socialne reprezentacije odklonskosti drugih populacijskih skupinah (s tem, da je morda pri njih prva dimen-

zija še močnejša in bolj eksplicitno delujoča). Iz javnih razprav lahko sklepamo na pomen dimenzije lastne odgovornosti, vendar pa je od nje praviloma pomembnejša in vplivnejša dimenzija stopnje odklonskosti, ki se velikokrat enači z nevarnostjo in škodljivostjo osebe. Domnevamo lahko, da v pogojih tranzicije in globalizacije ter z njima povezane močnejše konkurenčnosti postaja pritisk k ne-odklonskosti še pomembnejši, vendar za to tezo nimamo nikakršnih empiričnih potrditev.

Na osnovi ocen študentk sem ocenjevanih 30 oseb (z določeno mero arbitrarnosti) klasificiral v sedem skupin, nato pa sem jim skupno vsebino identificiral tako, da sem izhajal iz izvornih opisov oseb, ki te skupine sestavljajo.

Nekoliko presenetljiva ugotovitev v zvezi s klasifikacijo odklonskih oseb je, da so študentke kot drugačne izbrale toliko oseb s poudarjeno značilnostjo »vernost«²⁹, ter da se ta skupina v latentnem prostoru študentske klasifikacije »drugačnosti« pokaže kot najmanj odklonska (ali morda »pozitivno drugačna«). Skupini *vernih* se študentke, kot subjekti ocenjevanja, čutijo tudi najbližje³⁰ (glej tabelo 5). Kot nekak standard (v smislu ene od obeh skrajnih točk, ki določajo kontinuum razločevanja³¹) za ocenjevanje odklonskosti se tako pojavljajo ljudje, katerih določujoča značilnost je vernost, oz. na krščanstvo vezana dejavnost.

Eden od tipičnih likov oseb iz te skupine so skavtinje. Dejstvo, da so študentke izbrale za svoje seminarske naloge razmeroma veliko število skavtinj, je domnevno v zvezi s tem, da so same tej skupini blizu oz. da so same (bile) skavtinje. Le-te – v kontekstu te raziskave – poosebljajo krščanstvo skupaj z vzgojno naravnostjo. Vzgojna naravnost je pri študentkah socialne pedagogike seveda lahko samo zaželeno. V zvezi z religioznim (krščanskim) ozadjem vzgojne naravnosti pa se mi odpirajo naslednja vprašanja:

- Ali je prevladujoča taka naravnost enako primerna ali celo optimalna za delo z različnimi skupinami odklonskih oseb?

²⁹ Domnevam, da ta izbor kaže na to, da so bile take osebe študentkam bližnje oz. socialno in čustveno razmeroma lahko dostopne.

³⁰ ... čeprav povprečni vrednosti odgovorov 2,9 pri trditvi »Želela bi biti taka, kot je ta oseba« in 3,6 pri trditvi »Bila bi zadovoljna, če bi se moj sin/hčerka poročila s tako osebo« ne kažejo na brezpogojno in popolno sprejemanje skupine vernih. Kažeta pa na največje sprejemanje te skupine v primerjavi z vsemi ostalimi.

³¹ Drugo, nasprotno skrajno točko predstavlja skupina odtrganih.

- Ali je ta naravnost pomembna za odločanje srednješolk za študij socialne pedagogike, ter ali obstajajo, in kateri so, morebitni drugi vrednostni in motivacijski sistemi, ki lahko usmerjajo študentke v ta poklic in jih motivirajo za študij in kasnejše delo?
- Ali obstajajo kake specifične interakcije med vrednostno/religioznimi usmeritvami študentk ter študijskim programom socialne pedagogike (ter kakšne so)?
- Ali študijski program prepozna na optimalen način različne vrednostno motivacijske sisteme študentk, jih upošteva, spodbuja, nadgrajuje, itd.³²?

Študentke zaznavajo pripadnike skupine *subkulturnih* kot zelo bližnje *vernim*, kar pomeni, da jim ne pripisujejo pomembnejše stopnje odklonskosti. V območju srednje intenzivne odklonskosti pa vidijo invalide in spolno zlorabljene kot najmanj odgovorne za svoje stanje, uporabnike drog pa kot najbolj odgovorne. S tem se umeščajo med tiste, ki vidijo uporabo drog kot posledico odločitve in ne heteronomne bolezni³³. Ekstremno točko polja odklonskosti predstavljajo *odtrgani*, ki jo določajo izrazite psihiatrične motnje in dolgotrajana kriminalnost. Zanimivo je, da se ta skupina nahaja na tisti strani prostora, ki je značilna za osebe, ki so za svoje stanje bolj odgovorne. Zdi se, kot da bi študentke ocenjevale odklonske osebe po podobnih (moralno nasičenih) načelih kot javnost: čim bolj je nekdo slab, tem bolj je za to sam kriv (ali pa, kdor je za stanje sam kriv, je toliko bolj slab).

Dimenzija lastne odgovornosti je v socialni pedagogiki slabo konceptualizirana. Če lahko po eni strani ugotovimo, da socialna pedagogika – v nasprotju z javnim mnenjem – tudi pri odklonskih osebah ugotavlja in poudarja (vzročni) pomen njihovega okolja in jih torej obravnava kot »vredne« pomoči, pa v zadnjih letih ponovno odkrivamo odločilen vpliv posameznikovih sposobnosti za lastno odločanje in na tem (vsaj v teoriji) tudi vedno bolj poskušamo utemeljevati pristope pomoči.

³² Ob tem predpostavljam, da so vrednostno motivacijski sistemi študentk (še posebej za študij in delo na področju socialne pedagogike) pomembni, ter da bi jih bilo treba upoštevati. Načini tega upoštevanja pa so lahko zelo različni (formalni in neformalni, itd.).

³³ O tem, ali je zasvojenost z drogami bolezen, razvada ali stvar odločitve, obstajajo v relevantnih strokah različni in tudi nasprotujoči si pogledi. Poimovanje zasvojenosti kot bolezni je bližje medicini oz. je skladno s t. i. medicinskim modelom odklonskosti, medtem ko je moje stališče, da je za delo na področju socialne pedagogike produktivnejši pogled, ki k odklonskim ljudem pristopa kot k subjektom, ki so načelno zmožni odločati o sebi.

V zadnjem in osrednjem delu analize sem ugotavljal, kateri od sedmih skupin odklonskih oseb se študentke čutijo blizu. Z ozirom na vse povedano ne preseneča, da se čutijo najbolj blizu *vernim*, dodatno informacijo pa nosi rezultat, da se čutijo bližje *žrtvam* kot pa *subkulturalnim* (čeprav vidijo *žrtve* kot povprečno bolj odklonske kot *subkulturalne*). *Žrtvam* se počutijo bolj podobne in jih lažje razumejo, pa tudi lažje bi bile z njimi prijateljice, kot pa s *subkulturalnimi*, ki jim sicer ne pripisujejo visoke stopnje odklonskosti. Podatek preseneča tudi zato, ker najdemo v skupini *subkulturalnih* osebe, ki so študentkam starostno bližje kot pa osebe iz skupine *žrtv*, ter zato, ker bi lahko pričakovali, da bi lahko bila študentski populaciji aktivna subkulturalnost³⁴ močnejša točka identifikacije kot pa položaj pasivne žrtve.

Ti rezultati vodijo k hipotezi, da je za večji del (ker gre le za povprečne vrednosti) študentk prvega letnika specifična motivacija za delo z odklonsko populacijo (ker predpostavljamo, da je odločitev za študij socialne pedagogike povezana z določeno motivacijo za delo) povezana bolj s sočutjem in identifikacijo z žrtvijo kot pa z aktivno (družbeno) kritičnostjo in identificiranjem z iskanjem (tudi kulturnih) inovacij (kar odklonskost simbolično tudi pomeni). Ta teza se lahko logično povezuje tudi z dejstvom feminizacije študija ter s (domnevno) pretežno manj urbanim poreklom študentk socialne pedagogike. Kot vprašanje postavljam, ali ni morda izhodiščna vrednostno motivacijska usmerjenost prihajajočih študentk socialne pedagogike prevladujoče tradicionalistična in moralno/karitativna, v nasprotju z modernistično terapevtsko in postmodernistično pragmatično relativistično!

Pri zadnjem sklopu vprašanj o potrebah in praksi socialnopedagoškega dela ter o poklicnih željah študentk sem našel podobno sliko, kot jo opisuje prejšnji odstavek. Študentkam se v povprečju zdi³⁵, da v socialni pedagogiki največ delamo z *odtrganimi* in *drogeraši*, same pa menijo, da bi morala družba najbolj pomagati *odtrganim* in *žrtvam*. Zato ne preseneča ugotovitev, da bi same najraje delale z *žrtvami* in *odklonskimi z opravičilom* (»težko otroštvo«), nato šele z *odtrganimi* in *drogeraši*, ki naj bi predstavljali običajno delovno področje socialne pedagogike.

³⁴ Seveda pa gre tu za prav konkretne oblike in vsebine subkulturalnosti (gre za dva rokabilija, eno rejverko in eno bioenergetičarko), kar omejuje splošljivost mojih hipotez in razlag.

³⁵ "V povprečju" seveda ne pomeni, da so pogledi vseh študent enaki.

Hipotetično postavljam tezo, da bi se študentke (na koncu prvega letnika) raje odločile za, pogojno rečeno, samaritansko delo s »hvalježnimi« strankami, kot pa z osebami, ki so manj motivirane in bolj konfliktna, ter ki lahko na bolj radikalen način od delavca zahtevajo lastno soočanje z družbeno konfliktnostjo in s tem v zvezi tudi bolj kritično opredeljevanje.

Na koncu je treba (ponovno) opozoriti, da zgornja kritična vprašanja in teze postavljam na temelju majhnega števila raziskovanih oseb (študentk), na temelju rezultatov nestandardizirane raziskovalne metodologije ter na osnovi razmeroma majhnih razlik (npr. med položajem *vernih* in *subkulturnih* v latentnem miselnem prostoru). Ne nazadnje sem preučeval socialne reprezentacije študentk 1. letnika, ki med študijem (običajno še nadaljnjih štiri do pet let) svoje poglede in znanja močno razvijajo in spreminjajo³⁶. Po intuitivni oceni se mnoge od teh stališčnih sprememb zgodijo ravno v času med prvim in tretjim letnikom študija.

Zgoraj postavljene teze in vprašanja so torej predvsem izhodišče za (samo)refleksijo študentk, strokovnjakov in stroke v celoti, morda pa tudi kot izziv za nova raziskovanja.

10. Literatura

Becker, H. S. (1991). *Outsiders: studies in the sociology of deviance*. New York: The free press.

Bilten Društva za doživljajsko pedagogiko Slovenije, 1994-.

Glas gojencev. *Bilten Združenja za socialno pedagogiko*. Posebna številka, november 1998.

Bregant, L.: Trije članki. *Ptički brez gnezda* 12/1987, št. 25, s. 7-36.

Brooks, P. (1998). Razlike v socialnih reprezentacijah o osebah, ki spolno zlorablajo otroke med ameriškimi in slovenskimi študenti. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

³⁶ Za mladostnice, kar so tudi študentke socialne pedagogike, je značilno čustveno in socialno osamosvajanje ter oblikovanje lastnega življenjskega nazora. Pri nekaterih ti procesi potekajo razmeroma burno ter rezultirajo v položajih, ki se opazno razlikujejo od izhodiščnih položajev, ki jih je oblikovalo prejšnje družinsko in ožje socialno okolje. Pa tudi namen študija je "(pre)oblikovati" preoblikovati, oz. bolj milo rečeno, nanje vplivati v smeri, ki jo začitujejo obstoječa pojmovanja stroke. Če se pogledi študentk med študijem ne bi spreminjali, bi to verjetno pričalo o majhni uspešnosti študija. Do danes pa na to temo ni bilo objavljenih raziskav.

Dekleva, B. (1998). *Droge med srednješolsko mladino v Ljubljani*. Ljubljana: Mestna občina, Mestna uprava, Oddelek za predšolsko vzgojo, izobraževanje in šport, Urad za preprečevanje zasvojenosti: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

Dekleva, B. in Sande, M. (1999). *Ekstazi in plesne droge*. Ljubljana: Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela: Pedagoška fakulteta.

Dekleva, Bojan (ur.) (1993). *Življenje v zavodu in potrebe otrok : (normalizacija)*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

Dekleva, B. (ur.) (1996). *Nove vrste vzgojnih ukrepov za mladoletnike (predvsem poravnavanje z oškodovancem, opravljanje koristnega dela za skupnost ter programi socialnih treningov)*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

Dekleva, B. (1988). *Socialna kontrola in modeli človeka psihologiji*. Doktorska disertacija. Ljubljana, Filozofska fakulteta.

Deus irae. Fanzin za umetnost nasilja.

Goffman, E. (1991). *Asylums: essay on the social situation of mental patients and other inmates*. London: Penguin Books.

Jahoda, G. (1988). Critical notes and reflections on 'Social representations'. *European journal of social psychology*, 3.

Kobolt, A. (1988). Prenova vzgojnih zavodov: smo poleg prostorskih sposobnosti(!) tudi za vsebinske novosti. *Ptički brez gnezda*, april 1988, let. 13, št. 26, str. 43-49.

Kobolt, A. in Žorga, S. (1999). *Supervizija: proces razvoja in učenja v poklicu*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta v Ljubljani.

Krajncan, M. in Škoflek, I.: Pregled nekaterih fenomenoloških klasifikacij motenj vedenja in osebnosti otrok in mladostnikov. *Socialna pedagogika* 2(4), 167-180.

Nastran Ule, M. (1992). *Socialna psihologija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Nastran Ule, M. (1994). *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Salecl, R.: Vzgoja kot bistveno drugotno stanje. *Problemi*, 26/1988/11, s. 119-125.

Skalar, V. in drugi (1991). Zasnova programa socialni pedagog. V:

Zgaga, P. (ur.): *Za univerzitetno izobraževanje učiteljev: zbornik razprav in poročil*. Ljubljana: edagoška fakulteta, str. 61-65.

Škoflek, I. (2001). Kratek historiat izobraževanja socialnih pedagogov v Sloveniji. *Socialna pedagogika*, v tisku.

Vodopivec, K. in drugi (1974). *Eksperiment u Logatcu: pokušaj uvođenja novih koncepcija u vaspitni zavod*. Beograd : Savez društava defektologa Jugoslavije.

Žorga, S. (1989). *Oblike in kontinuiteta psihosocialne neprilagojenosti v razvoju osnovnošolskega otroka*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Opomba: Zahvaljujem se kolegicam Sonji Žorgi, Olgi Poljšak, Škraban in Špeli Razpotnik, ki so kritično prebrale različne osnutke tega članka in jih ljubeznivo komentirale. S tem so prispevale k temu, da je članek bolj razumljiv in dosleden. Vendar pa stališča in trditve, ki so v članku zapisane, odražajo samo poglede avtorja, ne pa nujno tudi njih treh.

Izvirni znanstveni članek, prejet septembra 2000.